

התלמוד בראי פרשנותו פרופ' אברהם (רמי) ריינר

שיעור 1: ספרות ההלכה - התחלות: ממשנה לתלמוד

משנה, ברכות א, א

מאימתי קורין את שמע בערבית משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן עד סוף האשמורה הראשונה דברי ר' אליעזר וחכמים אומרים עד חצות רבן גמליאל אומר עד שיעלה עמוד השחר.

משנה, פסחים א, א

אור לארבעה עשר בודקים את החמץ לאור הנר כל מקום שאין מכניסין בו חמץ אין צריך בדיקה ולמה אמרו שתי שורות במרתף מקום שמכניסין בו חמץ בית שמאי אומרים שתי שורות על פני כל המרתף ובית הלל אומרים שתי שורות החיצונות שהן העליונות.

משנה, פסחים א, ג

[*] רבי יהודה אומר בודקין אור ארבעה עשר ובארבעה עשר שחרית ובשעת הביעור וחכמים אומרים לא.

בדק אור ארבעה עשר יבדוק בארבעה עשר לא בדק בארבעה עשר יבדוק בתוך המועד לא בדק בתוך המועד יבדוק לאחר המועד ומה שמשייר יניחנו בצינעא כדי שלא יהא צריך בדיקה אחריו.

משנה, כלים א, א

אבות הטומאות השרץ ושכבת זרע וטמא מת והמצורע בימי ספרו ומי חטאת שאין בהם כדי הזייה הרי אלו מטמאין אדם וכלים במגע וכלי חרש באויר ואינם מטמאין במשא.

משנה, כלים ל, ד

והארפכס של זכוכית טהורה אמר רבי יוסי אשריך כלים שנכנסת בטומאה ויצאת בטהרה.

בבלי, ברכות ב ע"א

תנא היכא קאי דקתני מאימתי?
ותו, מאי שנא דתני בערבית ברישא?
לתני דשחרית ברישא!

ירושלמי, פסחים ו, לג (מהדורת ונציה)

זו הלכה נעלמה מזקני בתירה פעם אחת חל ארבעה עשר להיות בשבת ולא היו יודעין אם פסח דוחה את השבת אם לאו אמרו יש כאן בבלי אחד והלל שמו ששימש את שמעיה ואבטליון יודע אם פסח דוחה את השבת אם לאו איפשר שיש ממנו תוחלת שלחו וקראו לו אמרו לו שמעת מימך כשחל ארבעה עשר להיות בשבת אם דוחה את השבת אם לאו אמר להן וכי אין לנו אלא פסח אחד בלבד דוחה את השבת בכל שנה והלא כמה פסחים ידחו את השבת בכל שנה אית תניי תני מאה אית תניי תני מאתים אית תניי תני שלש מאות מאן דאמר מאה תמידין מאן דאמר מאתים תמידין ומוספי שבתות מאן דאמר שלש מאות תמידין ומוספי שבתות של ימים טובים ושל ראשי חדשי ושל מועדות.

בבלי, בבא מציעא פו ע"א

רבי ורבי נתן סוף משנה, רב אשי ורבינא סוף הוראה.

פירוש רש"י על בבלי, בבא מציעא פו ע"א

סוף הוראה - סוף כל האמוראין, עד ימיהם לא היתה גמרא על הסדר אלא כשהיתה שאלה נשאלת בטעם המשנה בבית המדרש, או שאלה על מעשה המאורע בדין ממון או איסור והיתר - כל אחד ואחד אומר טעמו, ורב אשי ורבינא סידרו שמועות אמוראין שלפניהם, וקבעו על סדר המסכתות כל אחד ואחד אצל המשנה הראויה והשנויה לה...

איגרת רב שרירא גאון

ובכל דרא ודרא מן אילין דרי אית להון שמעתתא דגרסי להון רבנן ומסדרין להון תדיר תדיר, [...] באילן מיליא בסוף תלמודא דרא דבתר דרא הוה מתמרא, דכל דרא ודרא קבעין ביה בתלמודא מילי מן ספיקי דמתחדשן להו ומעשים ובעיי דמתבעו להו, [...] ולפום הכי איתוספא הוראה דרא בתר דרא עד רבינא, ובתר רבינא איפסיקא כדחזא שמואל ירחינאה דספריה דאדם הראשון דהוה כתוב ביה אשי ואבינא סוף הוראה.

שיעור 2: מעל-פה אל הכתב - תהליך ומשמעותו

איגרת רב שרירא גאון

שאיילו רבנן דבקיוראן לכבא דמתיבתא לבית דינא דמרנא רבנא שרירא בריה דרבנא חנניא [...] ושאלתם כיצד נכתבה המשנה, [...] וכן הבריתות כיצד נכתבו וכן התלמוד כיצד נכתב. ודכתבתון כיצד נכתבה המשנה ונכתב התלמוד, תלמוד ומשנה לא אכתבו אלא תרוצי הוו מתרצי וזהירין רבנן למגרסינהו על פה אבל לא מנסחי דכתיבי, דאמרי' בתמורה (יד, ב) דברים שבע"פ אי אתה רשאי לאומרם בכתב.

פירוש רש"י לבבלי, בבא מציעא לג ע"א

שהמשנה ותלמוד יפים ממנה, מפני שתלוין בגירסא ומשתכחים, שבימיהם לא היה גמרא בכתב, וגם לא היה ניתן לכתוב, אלא לפי שנתמעטו הלבבות התחילו דורות [אחרונים] לכתבו.

בבלי, יבמות לט ע"ב

בראשונה שהיו מתכוונין לשם מצוה - מצות יבום קודמת למצות חליצה, ועכשיו שאין מתכוונין לשם מצוה, אמרו: מצות חליצה קודמת למצות יבום. אמר רמי בר חמא א"ר יצחק, חזרו לומר: מצות יבום קודמת למצות חליצה. א"ל רב נתמן בר יצחק: אכשור דרי?

מתוך: אוצר הגאונים, יבמות (מהדורת לוי, תרצ"ו), עמ' 71

ועוד אחרת: דהא מיתבתין כולה דידיעא דגורסא מפום רבואתא הוא ולא ידעי ריבוייהו סיפרא מאי הוא, גרסין ליה בטעמא דתימאה.

תשובות הגאונים (מהדורת הרכבי), סימן רעב

ושאלתם הא ד'איתמר אמ' רבא כתיב שור ושור פסולי המוקדשין שננחו'. מהו 'כתיב שור'? זה שכתבתם 'כתיב' אינו בתלמוד כל עיקר והא שמעתא הכין גרסינן לה 'איתמר שור ושור פסולי המוקדשין שננחו' ואנו לא גרסינן בשמועה זו אמ' רבא כאשר כתבתם. ואף רבנן דגרסי השתא אינן אומ' בה אמ' רבא. אלא שנמצא בנוסחי דגמ' דבי רב ישי שכתוב בהן אמ' רבא שור ושור פסולי וכול'. וכן ניראו לנו הדברים כי אדם כתב את התלמוד בלשון שלנו איתמר שור ושור פסולי המוקדשין שננחו כשאין בה אמ' רבא. וכשמצא נוסחא דכתי' בה אמ' רבא כאשר פירשנו למע' תלה על ראש השמועה אמ' רבא כתי'. כלומר' מצאתי שכתוב אמ' רבא. ובא הנוסח ומצא שם תלוי כך וחשבו כשאר דברי התלמוד ולא ידע כי זכרון הוא ונסח את הדברים כולן בקולמוס אחד איתמר אמ' רבא כתי' שור וכול'. והרבה מצוי כן שתולין בקצה הנוסח או בין טורין תיליא דאדכרתא או דפירושא או לשון אחר ובא הנוסח וחושבו עיקר וכותבו כולו כאחד ומטעה הוא עד שיפול בידי חכם שהוא מצרף את הדבר ומוציא את כל מילה לטעמה.

עוזיאל פוקס, תלמודם של גאונים (מאגנס, 2017), עמ' 67

איך שכחתם את בית הועד ונטשתם את הישיבה ואם חכמים גדולים אתם אי אפשר שאין ביניכם ספיקות [...] ואתם יודעים כי תורה אינה נלמדת אלא מפי רב מובהק.

ר' אברהם אבן דאוד, ספר הקבלה (מהדורת גרשון כהן, פילדלפיה 1967)

וכן הייתה הסבה, שיצא ממדינת קורטובא שלישי ממונה על ציים, שמו בן דמאחין, שלחו מלך ישמעאל בספרד ושמר עבד אל רחמאן אל נאצר, [...] ומצאו אניה ובה ד' חכמים גדולים היו הולכים ממדינת בארי למדינה נקראת ספסתיין. וחכמים אלו להכנסת כלה היו הולכים. וכבש בן דמאחין האניה ואסר את החכמים, האחד היה ר' חושיאל אביו של רבינו חננאל. והאחד רבינו משה אביו של רב חנוך אסרוהו עם אשתו ועם רב חנוך בנו ורב חנוך בנו עודנו נער. והשלישי ר' שמריה בר' אלחנן. והרביעי אינו יודע שמו. [...]

וחכמים אלו לא הגידו לאדם בעולם מה טיבם ומה חכמתם. והשלישי מכר את רב שמריה באלכסנדריא של מצרים, ומשם עלה למצרים והיה לראש. ומכר את ר' חושיאל באפריקא בחוף הים, ומשם עלה אל מדינת אלקירואן שהייתה בימים ההם חזקה מכל מדינות ישמעאל שבארץ המערב, ושם היה ר' חושיאל לראש ושם הוליד את רבינו חננאל בנו. ובא השלישי לקרטובא ומכר שם ר' משה ור' חנוך בנו, ופדאוהו אנשי קורטובא, וכמדומין היו שהוא עם הארץ. והייתה בקורטובא בית הכנסת ששמה כנסת המדרש, והיה שם דיין ששמו ר' נתן, וחסיד גדול היה, אבל לא היו אנשי ספרד בקיאין בדברי רבותינו ז"ל, ואעפ"כ באותו מעט שהיו יודעין היו עושין מדרש ומפרשים ועולים ויורדים. ופירש ר"נ הדיין "על כל הזאה טבילה", והיא במסכת יומא, ולא ידע לפרשה. ור' משה יושב לפאה אחת כמו שמש, וקם אל ר' נתן ואמר לו רבי פשו להו טבילות. וכששמע הוא והתלמידים את דבריו תמהו זה אל זה ושאל ממנו לפרש להם ההלכה, ופירש להם ההלכה כהוגן, וכל אחד ואחד שאל ממנו שאלות בכל הספיקות שהיו להם, והשיב תשובות ברוחב חכמתו. והיו בעלי דינין מחוץ למדרש שלא היה להם רשות ליכנס עד השלמת התלמידים פסיקתם. ובאותו היום יצא ר' נתן והלכו אחריו בעלי דינין ואמר להם אני איני דיין, וזה הלובש השק והאורח הוא רבי, ואני תלמידו אהיה מהיום, ואתם מנוהו על קהל קורטובא דיין. וכן עשו ועשו לו כל הקהל פסיקא גדולה וכבדוהו במלבושים יקרים ובמרכב. ורצה השלישי לחזור בו במכירתו, ולא הניחו המלך כי שמח המלך על הדבר שמחה גדולה כששמע שאין היהודים שבמלכותו צריכים לאנשי בבל. והקול נשמע בכל ארץ ספרד וארץ המערב. ובאו תלמידים לקרות וכל השאלות שהיו שואלים מן הישיבות שאלו ממנו. ודבר זה היה בימי רב שרירא גאון, קרוב לשנת ד' אלפים תשנ"ה, הן פחות מעט הן יתר מעט.

שיעור 3: רש"י - בין נוסח לפרשנות

מתוך: שמשון מלצר, אשירה לרש"י (מתוך אתר פרוייקט בן יהודה)

לזכר אמי שרה ביילא בת שלמה לבית גינזברג אם התשעה, שהיתה מסתפקת בביצה אחת לשבת, החלבון לדגים והחלמון להצהיב פני החלה, והיתה משלמת שכר לימוד לכמה מלמדים שבעיר בעד בנים ובנות. ובימים ששכבה על ערש דווי היתה כובשת רחמיה ומשדלתני שאעזבנה ואלך לחדר, ולא ביטלה אותי מתלמודי אלא פעם אחת, במותה. תנצב"ה.

אֲשִׁירָה לְרִשְׁי, אֲנֹכִי אֲשִׁירָה בְּשֵׁנַת תָּו תָּו קוּ"ף לְהַלְדָּתוֹ,
בְּשָׁמִי וּבִשְׁם חֲבָרִי שְׁנוּלְדוֹ בְּתַרְס"ט וּבְתַרְע"ע וּבְתַרְע"א.
אֲשִׁירָה לְרִשְׁי – לְפִי שְׁזָכְרוּ מִתְעוֹרָר בְּלִבִּי כִּילְדוֹת,
כְּתַכְלַת שְׁמַיִם בְּפָרוֹס חַג הַפֶּסַח, כִּיִּרְק בְּחַג שְׁבוּעוֹת,
כְּזֶהָב הַשְּׁבִלֶת בְּאָב וְאֵלוֹל, כְּאָדָם שֶׁלָּכַת בְּסָתוֹ.
אֲשִׁירָה בְּשָׁמִי וּבִשְׁם חֲבָרִי – תְּלַמִּידֵי ר' אֶהְרֵן הַמְּלַמֵּד,
תַּחֲלָתָם מְסֻבִּים לְשִׁלְחַן הָאֶחָד וְסוּפָם פְּזוּרִים בְּעוֹלָם.
[...]

וְכַמָּה אֶהְבְּנֶנּוּ, רִשְׁי הַזֶּקֶן, וְכַמָּה חֲפֵבְנוּ אוֹתָךְ!
רִשְׁי זוֹ אֶמְרֵנוּ עָלֶיךָ בְּלִשׁוֹן נִקְבָּה, בְּרָךְ וּבְרַחֲמִים.
הֵייתָ לְכֻלָּנוּ כְּסִבְתָּא טוֹבָה וְכִסְפָּא זָקֵן וְרַגִּיל,
לְפִי שְׁכִסְבְּתָא לְמַדְתְּנוּ רֵאשִׁית צְעָדִים בְּטַרְשִׁיָּה שֶׁל כְּנַעַן,
וְכִסְפָּא זָקֵן וְרַגִּיל הוֹלְכֵתְנוּ בְּשִׁבְלֵי נְהַרְדְּעָא הַמְּפֹתָלִים.
יְדַנּוּ בְּיָדְךָ וְעַקֵּב בְּצַד אֲגָדֵל הַלְכְּנוּ אַחֲרֶיךָ בְּאַמוּנָה,
הַקְּשִׁבְנוּ לְדַבְרֶךָ בְּהַשְׁקֵל וּבַדְעַת, כֹּל כְּלוֹמַר וְהַכִּי גְרִיסִינָן,
לְפִי שִׁדְעֵנוּ שְׁדַרְכְּךָ יִשְׂרָאֵל וְהַהוֹלֵךְ אַחֲרֶיךָ לֹא יִתְעַה.
וְכִשְׁחֲזַרְנוּ מִגְּמָרָא לְנַבְיָאִים וְהֵיינוּ מַעֲפִילִים מַעֲצָמְנוּ בְּמַצּוּדוֹת
(וְכִבֵּר הַתַּחֲלָנוּ מִדְּבָרִים "סִפְרֵי־דִית" וְעוֹסְקִים בְּדִקְדוּק הַלְשׁוֹן) –
עוֹד הֵיינוּ מְצִיצִים מִפֶּרֶק לְפֶרֶק לְרֵאוֹת: וְרִשְׁי מָה אוֹמֵר?
אֶפְשָׁר דְּבַר דְּרוּשׁ וְרַמְזוֹ נְחֻמָּה לְדַבְרֵי הַתּוֹכְחָה הַקְּשִׁים?
אַחֲרֵיכֶם נִתְפָּרְדָּה הַחֲבִילָה, נִתְפָּרְדָּה חֲבִילָתוֹ שֶׁל ר' אֶהְרֵן הַמְּלַמֵּד,
וְכִפְטִישׁ יְפוּצִץ סֵלַע נִתְפָּזְרוּ רְסִיסִים־רְסִיסִים בְּעוֹלָם.
רַק אֶחָד מַעֲמִנָה אֲבָרְהֵם בֵּן מְרִדְכֵי הַגַּבְאִי, זְכָרוֹנוֹ לְבָרְכָה,
הַפְּלִיג וְשָׁחָה בַּיָּם הַגְּדוֹל, זֶה יָם הַתְּלִמוּד הַבְּבִלִי,
וְאֵתָה לּוֹ הֵייתָ מְצַפֵּן וּמְפָרֵשׁ וּמְפַלֵּט בְּגָלִים סוּעָרִים,
הַגִּיעַ לְסוּף פְּרוּשָׁף בְּטֶהְרָה – וַיִּצְאָה נִשְׁמָתוֹ בְּטֶהְרָה.
וְהַשְּׂאָר – מֵהֶם שֶׁנַּעֲשׂוּ חֲנוּנִים וּמֵאֲזַנֵּי הַמְּרָמָה בְּיָדָם,
תִּגְרִים הַמְּרָאִים תַּחֲלָה אֶת הַשֶּׁבַח וְנוֹתְנִים אַחֲרֵיכֶם אֶת הַפְּסֻלָּת,

ובצִהָרֵי שְׁבִתוֹת הֵם קוֹרְאִים בְּעֵתוֹן – וְאַתָּה מְסַלֵּק וְשָׁכַח.
 וּמֵהֶם שֶׁהִפְלִיגוּ לְמַדְיָנוֹת רְחוֹקוֹת, נִדְדוּ לְאַשְׁכְּנֹז, לְצַרְפַּת.
 לְאַשְׁכְּנֹז – וְלֹא לְוִוְרְמִישָׁא לְלִמּוּד תּוֹרָה מִפִּי חֲכָמֵי לִוְתָה,
 אֲלֵא לְבַרְלִין, לְאַסְכּוּלוֹת מְשַׁלְּהֶם, וְלַחֲזוֹר כְּרוּכְלִים בְּכַפְרִים;
 לְצַרְפַּת – וְלֹא לְטְרוּיִשׁ, רִשְׁׁי הַזֶּקֶן, לְרֵאוֹת בְּמִקּוֹר מִחֲצַבְתָּה,
 אֲלֵא לְפָרִישׁ וְלִשְׂאָר הַכְּרָפִים שְׁנוֹתָנִים שָׁם רְשׁוֹת שְׁהִיָּה,
 וְכֻלָּם רְחוֹקִים, שְׁכַחֵי לְדוֹתָם – אִף אַתָּה מְסַלֵּק וְשָׁכַח...

פירוש רש"י על בבלי, מכות יט ע"ב

ה"ג - והיכן מוזהר על אכילה שלא יאכלנו בטומאה איני יודע ת"ל לא תוכל וגו'. כך היא שנויה בסיפרי וכשקבעוהו כאן לא הספיקו לגומרה עד דאקשי גמרא [...] הא רחץ טהור דטבל ועלה אוכל במעשר. רבינו גופו טהור ויצאה נשמתו בטהרה - לא פירש יותר מכאן ואילך לשון תלמידו ר' יהודה בר' נתן.

פירוש רש"י לבבלי, סוכה מ ע"א

הכי גרסינן **עצים דהסקה תנאי היא**: ואני שמעתי מרבתי שהיו גורסים **וסתם עצים להסקה נינהו תנאי היא** וכן כתוב בכל הספרים וטרחתי מנעורי בכל צידי שיטת הש"ס לישבה כפי דבריהם ואיני יכול ומצאתי גירסא זו [=עצים דהסקה תנאי היא-הגירסא בה בחר רש"י] בספר כתב ידו של רבינו גרשום בן יהודה מנוחתו כבוד ובסדר ישועות של רבינו יצחק בר מנחם כתוב ואינו מוגה וכן נראה בעיני.

פירוש רש"י לבבלי, ערכין יב ע"א

ומתוך הוויות אלו נראה בעיני דהאי **תלת** דכתב בספרים שיבוש הוא ופירוש משובש היה ונכתב בספרים והכי גרסינן....כך הבנתי מלבי וישרה בעיני אבל לא שמעתי ואחרי כן מצאתי ספר ישן מוגה שכתוב בו כן והודעתיו לרבתי וישרה בעיניהם.

הקדמת ספר הישר לרבנו תם, חלק החידושים (מהדורת שלזינגר, ירושלים, תשי"ט), עמ' 9

כי גם רבינו שלמה אם הגיה גירסא – בפירושו הגיה. אבל בספרו [=ספר התלמוד] לא הגיה כי אם שותי מימיו הגיהו [=את ספרי התלמוד שבידיהם] על פירושו אשר לא מלאו לבו לעשות כן בחייו זולתי במסכת זבחים לבדה. ובדקתי ומצאתי בספרים שלו כי לא הוגהו מכתבת ידו..[כאן פונה רבנו תם להביא דוגמאות ל'נוק' שבתיקוני הנוסח על פי רש"י ומסיים:] ולפיכך היפך [רש"י] כל הסוגיא וכל ה[ספרים] זה ארבעים שנה ויותר (ש)נכתבו אחר גרסא זו. והוקשיתי בה עד שבדקתי ומצאתי גירס' כאשר היתה מקודם.

בבלי, סנהדרין כז ע"א

מומר אוכל נבילות לתיאבון - דברי הכל פסול.
להכעיס, אביי אמר: פסול, רבא אמר: כשר.
אביי אמר פסול, דהוה ליה רשע, ורחמנא אמר אל תשת רשע עד.
ורבא אמר כשר, רשע דחמס בעינן.

שמות כג, 1

לֹא תִשָּׂא שִׁמְעֵ שְׂוֹא אֶל תִּשָּׂת יָדְךָ עִם רִשָּׁע לְהִית עִד דְּחָמְס

פירוש רש"י לבבלי, כז ע"א

ה"ג [הכי גרסינן] מומר אוכל נבילות לתיאבון דברי הכל פסול: דכיוון דמשום ממון קעביד דהא שכחא בזול טפי מדהיתרא הוה ליה כרשע דחמס ופסול לעדות.

ספר ראב"ן (מהדורת דבליצקי, בני ברק, תשע"ב)

ומשומד לאכול נבילות לתיאבון כשר דלאו רשע הוא דלהשיב נפשו קא עביד, להכעיס לשמים אביי אמר פסול ורשע הוא ולא בעינן רשע דחמס והכי הלכתא כוותיה.

בבלי, סנהדרין כז ע"ב

אמר רב נחמן החשוד על העריות כשר לעדות
אמר רב ששת: עני מרי [=ענני אדוני] ארבעין בכתפיה וכשר?

פירוש רש"י על בבלי, סנהדרין כז ע"ב

ארבעין בכתפיה: חייב מלקות הוא אע"פ שאין שם התראה דאמר מר מלקין על לא טובה השמועה שנאמר אל בני כי לא טובה השמועה (שמואל א', פרק ב, כד).

תשובות רש"י (מהדורת אלפנביין, ניו-יורק, תש"ג), סימן קעא

ואפילו ראו יהודים שהנהיגו עצמן בהפקר בעודן בין הגוים ליחשד בעבירות 'בנות אל נכר' אין עדותן בטלה בכך. דקיימא לן החשוד על העריות כשר לעדות.

שיעור 4: התוספות - בין פרשנות להלכה

ר' שלמה לוריא, ים של שלמה (בני ברק, תשי"ט)

ונחזור לראשונות, להתלמוד אשר אנו עוסקים בו, וממנו אנו שותים. לולי חכמי הצרפתים בעלי התוס', שעשאוהו אותו ככדור אחד. ועליהם נאמר דברי חכמים כדרכונות, והפכוהו וגלגלוהו ממקום למקום. עד שנראה לנו כאחת, מבלי סותר ומבלי עוקר. אלא סוגיא זו אומרת בכה, וסוגיא זו אומרת בכה, ולא קרב זה אל זה. ונמצא מיושר התלמוד. ומקושר: וכל הסתימות יפושרו. ותוכן פסקיו יאושרו.

ר' מנחם בן זרח, צדה לדרך (ורשא, תר"מ), עמ' 6

והחזיקו על ידו [=רש"י] ניניו מבני בנותיו רבינו יעקב מרומניי [מרמרו] שהיא עיר שלש פרסאות מטרוי"ש והוא מכונה רבינו תם וחבר ספר קראו ספר הישר אשר לא יסולה בכתם אופיר ורבינו שמואל שפירש בבא בתרא ורבינו יצחק בן אחותו של רבינו תם הנודע בעל התוספות אשר למד ולימד בישיבה. כי העידו לי רבותי הצרפתים בשם רבותם כי נודע ונתפרסם שהיו לומדים לפניו ס' רבנים שכל א' מהם היה שומע ההלכה שהיה מגיד. גם היה לומד כל אחד לבדו מסכתא שלא היה לומד חברו והיו חוזרים על פה ולא היה מגיד רבינו יצחק הלכה שלא היה בפיהם בין כלם כל הגמ' בין עיניהם כאותה הגדה עד שנתבררו להם כל ספיקות שבגמ'. וכל הלכה ומאמר, תנא או אמורא שנראה הפך או סתירה במקום אחר ישב ותקן על אופנו כאשר מבואר לכל מי שראה תוספותם ושאלותם ותשובותם ופירושים וההשגות שהשיגו על זקנם רבינו שלמה.

סמ"ק מצורף, מהדורת י" הר-שושנים חלק א (ירושלים, תשל"ג), עמ' רעה.

אמר ר"י הא דאמרינן תלמיד אל יורה הלכה אלא אם כן רחוק ממנו ג' פרסאות, זהו בזמן התנאים והאמוראים, שמוציאים ההוראות מעומק ופלפול ומידיעה, ונוטל הרב עטרה בהוראתה אבל עתה הפסקים וההוראות נכתבים והכל יכול להסתכל בספרים הפסקים ולהורות אין עטרה לרב כל כך כמו באותן הימים אם לא בפניו ממש.

הגהות מרדכי, גיטין, סימן תסא

מעשה בכהן שיצק מים ע"י ר"ת והקשה לו תלמיד הא שנינו בירושלמי המשתמש בכהונה מעל והשיב לו אין בהם קדושה בזמן הזה דקי"ל בגדיהם עליהם קדושה עליהם ואי לא לא והקשה א"כ כל מיני קדושה לא ליעבד להו ושתיק ר"ת והשיב ה"ר פטר דנהי דיש בהן קדושה יכול למחול כדאמרינן פ"ק דקדושין אין כהן נרצע מפני שנעשה בעל מום...

משנה, עבודה זרה א, א

לפני אידיהן של עכו"מ [עובדי כוכבים ומזלות] שלשה ימים אסור לשאת ולתת עמהן להשאילן ולשאול מהן להלוותן וללוות מהן לפרוען ולפרוע מהן.

תוספות על בבלי, עבודה זרה ב ע"א

אסור לשאת ולתת עמהם - פ"ה משום דאזיל ביום אידו ומודה לעבודת כוכבים מתוך לשונו משמע שר"ל אף ממקח וממכר וקשה על מה שמכו העולם לשאת ולתת ביום איד העבודת כוכבים עמהם נהי [=למרות] דרוב אידיהם מן הקדישים הם מ"מ בכל שבוע יום אחד יש להם דלרבי ישמעאל (לקמן ו.) לעולם אסור

ואין לומר דהיינו טעמא משום (חולין יג:) דעובדי כוכבים שבח"ל לאו עובדי עבודת כוכבים אלא מנהג אבותיהם בידם דהא אמר שמואל בגמ' (לקמן ז:) בגולה אינו אסור אלא יום אידם בלבד משמע הא יום אידם מיהא אסור

לכך נראה דשרי משום איבה כדאמר בגמ' (שם דף ו:) ... גבי ר' יהודה נשיאה [...] ועוד אי טעמא משום איבה תינח להלוותם ולהשאילם ולפרעם כשהעובד כוכבים תובע חובו אבל לשאת ולתת עמהם דהיינו מקח וממכר מאי איבה איכא וכי לא יוכל ישראל לומר איני צריך עתה למכור ולקנות וכן לשאול ללוות ולפרוע מה ידע העובד כוכבים שמניח משום אידו

לכך נראה דטעם ההיתר משום דעכו"ם שבינינו קים לן בגוייהו דלא פלחו לעבודת כוכבים [...] א"נ יש לסמוך אההיא דתנא בירושלמי על מתני' דאסור לשאת ולתת תני בד"א בעובד כוכבים שאינו מכירו אבל בעובד כוכבים שמכירו מותר מפני שהוא כמחניף ותניא הנכנס לעיר ומצאן שמחים שמח עמהם שאינו אלא כמחניף להם

ור"ת היה מפרש אסור לשאת ולתת עמהם דוקא במידי דתקרובת ולא איירי כלל בלקנות דודאי שרי [...] דלא אסרו אלא למכור דוקא מידי דתקרובת ולשאת ולתת הכי פי' לשאת מהן המעות ולתת להם מידי דתקרובת חליפי המעות [...]

להלוותם - פר"ת דוקא בחנם אבל ברבית שרי משום דמצטער טובא כדאמרינן בקדושין (דף כ.). לזבין איניש ברתייה ולא לזויף ברבית.

ולפרוע מהן - בגמרא (לקמן דף ו:) פסקינן כרבי יהושע בן קרחה דמלוה על פה נפרעין מהם מפני שהוא כמציל מידם ויכול להיות דאפי' מלוה בשטר נמי נפרעין מהם כדאמר בירושלמי אפי' מלוה בשטר אובדת היא שלא כל שעה אדם זוכה ליפרע מחובו ולכך נראה לר"י דאותה מלוה שבשטרינו או אפי' אותם שיש לנו מהם חותמות שמותר ליפרע מהם ואפי' הוא אזיל ומודה שלעולם הוא חשיב כמציל מידם

בית הבחירה (מאירי) על בבלי, עבודה זרה כו ע"א

הרבה ראינו שמתפלאים על שבזמנים אלו אין אדם נוהר מדברים אלו כלל ואנו כבר ביארנו עיקר כונת הספר על איזו אומה היא סובבת כמו שיעידו ימי אידיהן שהזכרנו שהם כלם לאמות הקדומות שלא היו גדורות בדרכי הדתות והן אדוקות ומתמידות בעבודת האלילים והכוכבים והטליזמאש שכל אלו וכיוצא בהן הם עיקרי ע"ז כמו שהתבאר ומ"מ לענין חשש איסור שבת וחשש איסור מאכלות ומשתאות כיון נסך וסתם יינם ושאר איסורין הדומים לאלו הן שנאסרו בהנאה הן שנאסרו באכילה הן מאותם שגורו עליהם מחשש חתנות כל האומות שוות בו.

שיעור 5: בין מסורת לפרשנות - פער ויישובו

בבלי, ברכות לד ע"א

אמר רב יהודה: לעולם אל ישאל אדם צרכיו לא בשלש ראשונות, ולא בשלש אחרונות, אלא באמצעיות. דאמר רבי חנינא: ראשונות - דומה לעבד שמסדר שבח לפני רבו, אמצעיות - דומה לעבד שמבקש פרס מרבו, אחרונות - דומה לעבד שקבל פרס מרבו ונפטר והולך לו.

שו"ת רבינו גרשום מאור הגולה (מהדורת איידלברג, ניו יורק, תשט"ז), סימן א

ובשם רבנו גרשום זצ"ל מצאתי, מה שהורה לכם החבר שלא להתפלל קרובות בתוך התפלה בחגים ומועדים ובראש השנה ויום הכפורים ואפילו זכרנו לחיים לפי שאינו מענין מגן. שאילה זו נשאלה לפני רב כהן צדק זצ"ל ושיבתו, והשיבו, לשאול אדם בג' ראשונות וג' אחרונות ולומר זכרנו לחיים במגן כמנהג שלנו אתם עושים, כי הוא מנהג ישיבה שאנו שואלין במגן זכרנו ובאתה גבור מי כמוך, ובמודים וכתוב לחיים, ובשים שלום בספר החיים, מראש השנה עד יום הכפורים. ואם הא דרב יהודה דאמר אל ישאל אדם צרכיו כו' הלכה הוא אם כן אנו עושיין שלא כהלכה, אלא אין אנו חלוקין על הלכה זו דרב יהודה לא דבר אלא בצרכי יחיד כדאיתא במסכת עבודה זרה היה לו חולה בתוך ביתו או היה צריך הפרנסה וכו'. אבל צרכי צבור שואלין כגון זכרנו לחיים ובספר חיים.

תשובת רבנו תם, בתוך: מחזור ויטרי (מהדורת הורוביץ, נירנברג, תרפ"ג), סימן שכ"ו

ועוד אל ישאל אדם צרכיו. כמו אל יתפלל אדם בבית שאין בו חלונות. וכמו אל יוציא אדם עצמו מן הכלל. שהמשנה לפי דרכה הוציאה עצמה. בעשרה הוא אומ' ברכו. וכמו אל יעמוד אדם במקום סכנה. ורוב שבאל. כגון אילו דברים אינן דווקא. ודוק ותשכח.

תשובת רבנו תם, ספר הישר, (חלק התשובות) סימן לב

תשובה שהשיב ר' יעקב לבני פריש. (בענין דינא דבר מצרא לגבי בתים). על דינא דבר מצרא, חזרנו על כל צדי צדדין ולפני כל יודעי דת ודין ולא מצאנו דינא דבר מצרא לגבי בתים זולת [...] ועל השדות אנו בושין ואין לגלגל עליהן בתים כיון דאיכא לאיפלוגי. ומפני שלא הוצרכנו לדינא דבר מצרא אצל בתים לא חשנו להאריך על הטענות האחרונות דמפקי ליה מתורת מצרנות, שלא היה בהם ממש.

ספרא בחוקותי ב

ותם לריק כחכם, רבי אומר זה הכרם ויש אומרים זה הפשתן, וי"א זה הכח, ד"א זה שהוא משיא את בתו ונותן לה ממון הרבה ולא הספיקו שבעת ימי המשתה לצאת עד שמתה בתו נמצא קובר את בתו ומאבד את ממונו.

תוספות על בבלי, כתובות מז ע"א

והורה ר"ת הלכה למעשה בחתן אחד שמתה אשתו והיה אבי הכלה מוחזק בנדוניה ופסק לה דלא זכה הבעל מכח שמעתין דהכא.

תוספות על בבלי, כתובות מז ע"א

כל שיטתא דסוגייתא דשמעתין לא אזלה כפר' רבי' [=רבנו תם]. ומכל מקום הואיל ויצא מפי הקדוש אם [יארע] כדין זה דאתינן עליה אחר הדיין לבצע [=לפשר] ביניהם.

תקנת הנדוניה של רבנו תם

מטעם המלך וגדוליו רבותינו יושבי נירבונא (Narbonne) אשר שמענו ונדעם ומזקניהם נתבונן ונאמר תהי נא אלה בינותינו יושבי צרפת (France) ואניוב (Anjou) נרמנדיאה (Normandie) כאשר גזרו גודרי גדר גדולי נרבונאה וסביב הארץ וגזרו בגזירה חמורה בגזירת יהושע בן נון ובספרי תורה בגזירת ב"ד העליון ובגזירת ב"ד התחתון על כל נושא אשה (מתה) [ומתה] בתוך י"ב חודש בלא ולד של קיימא עד עבור שנת נישואין שיחזיר כל הנדוניה ותכשיטי האשה ליורשיה או לנותני הנדוניה ומה שישאר בידו שלא הוציא מן הנדוניה ומה שלא כלתה שלא יערים לכלותו רק מן הנמצא יתעסק בקבורתה לפי כבודה ומה שישאר ישיב עד זמן ב"ד ל' יום ישיב להם אם יתבעוהו ועד שיתבעוהו לא תחול עליו גזירה כי אם מיום תביעה לאחר ל' יום חס ושלוש לא היה משיב ועוד גזרנו מן העתיד ליגבות שלא יתבע את החותן לעולם. אפי' מתה אחר שנת נישואין ואפי' ילדה דבר זה קבלנו עלינו יושבי טרוייש (Troyes) דמ"ש (Reims) ושלחנו לסמוכי מהלך יום ושמחו בדבר. והחרמנו וגזרנו עלינו ועל כל הנלוים עלינו ועל זרעינו כאשר כתוב למעלה ועל יושבי צרפת פייטוב (Poitou) ואניוב נרמנדיאה ויושבי סמוך ליישובים הללו מהלך יום או יומים עליהם ועל זרעם לקיים גזירה זו. כי מי יאכל ומי יחוש מה שקפץ האב או המשיאה ונתן לחתן אחרי מות האשה חוץ ממנייאכל הלה וחדה? וראינו שיעור שנה לדבר זה ולא יותר כי אחרי שנתו נשכח מן הלב (מן) [מה] שנתן ולא יוסיף עצב עמה מה שגזרנו כתבנו וחתמנו.

סיום התקנה בכתב יד אוקספורד 642

ואחרי לכת השליח, שלח רבנו תם מטרוייש לכתוב מאחרי הכתב איגרת ההולכת לאניוב. אחרי צאת הקטן הלז נזכרתי מה שכת' בתור' כהני' ונתתי הודאה למקום שזכינו לצאת מן הקללה ולהיות תוכחתם לריק מהצטער בדבר, ברדפו קול נדף בנשיבת עלי האילנות ששנינו בפ' תוכחה

ותם לריק כוחכם, יש אדם משיא בתו ופסק לה ונתן לה ממון הרבה ולא הספיקו שבעת ימי המשתה לעבור עד שמתה בתו נמצא הורג בתו ומאבד ממונו ועל זה נאמר ותם לריק כוחכם. ואשרינו שלא עמדנו באותה קללה וכשם שיצאנו מזאת הקללה, כך נצא מכל גזירות רעות ונתבשר שמועות טובות. יעקב בה"ר מאיר זלה"ה.